

ПАЭТЫКА БЕЛАРУСКІХ ПРЫКАЗАК

УА «Гродзенскі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт»

Байчук М.А., 1 к., 10 гр., ЛФ

Кафедра рускай і беларускай моў
Навуковы кіраўнік – старшы выкладчык Варанец В.І.

У фальклорнай спадчыне беларусаў прыказкі і прымаўкі займаюць асобае месца дзякуючы сваёй устойлівасці, багатай змястоўнасці, запатрабаванасці ва ўсе эпохі. Прыказкі і прымаўкі канцэнтравалі ў сабе шматвяковы жыццёвы і працоўны вопыт, мудрасць народа, яго погляды на сусвет, прыроду, грамадскія з'явы, сямейныя ўзаемаадносіны, працу – словам, на ўсё, з чым сутыкаўся і сутыкаецца чалавек у розныя гістарычныя перыяды.

"Прыказкай называецца лаканічнае, часцей за ўсё вобразнае, устойлівае выслоўе з павучальным зместам, якое мае прамы ці пераносны сэнс. У прыказцы выказваецца закончаная думка, якая можа асацыявацца з характарызаваць разнастайныя з'явы дзякуючы шырокім абагульненням. Эстэтычнай завершанасцю вызначаецца і мастацкі вобраз прыказкі. У адрозненне ад прыказкі прымаўка характарызуецца незавершанасцю думкі; яна не мае такога абагульняльнага значэння і выкарыстоўваецца толькі ў канкрэтных выпадках, каб адцяніць, напрыклад, пэўную рысу чалавека, яго ўчынак, раскрыць сутнасць грамадскай або прыроднай з'явы. Сэнс прымаўкі можна зразумець толькі ў кантэксце" – такое азначэнне прыказкі і прымаўкі даецца ў падручніку для вышэйшых навучальных устаноў "Беларуская вусна-паэтычная творчасць".

Паходжанне прыказак і прымавак даследчыкі выводзяць перш за ўсё з працы, працоўнага вопыту народа, замацаванага ў афарызмах, з назірання за прыродай, з вусна-паэтычных твораў – замоў, песень, казак, апавяданняў, анекдотаў, мудраслоўяў, літаратурных твораў і іншых крыніц. На працягу ўсёй гісторыі чалавецтва ішоў працэс адмірання і ўзнікнення новых прыказак і прымавак, пашырэння іх семантыкі або звужэння значэння, увогуле гэтыя мудрыя паэтычныя творы спадарожнічаюць народу з глыбокай старажытнасці да нашага часу. Сфера адлюстравання рэчаіснасці ў прыказках і прымаўках такая ж разнастайная, як само жыццё чалавека ў розныя гістарычныя часы.

Найбольш старажытныя прыказкі, прысвечаныя прыродзе, расліннаму і жывёльнаму свету. У іх адлюстраваліся народныя веды, гаспадарчы практычны вопыт. Перш за ўсё селянін з вялікай пашанай ставіўся да зямлі, своеасабліва абагаўляў яе: "Да зямлі прыгніся ніжэй-будзеш да хлеба бліжэй", "Гаспадарка маўчыць, але шыю таньчыць",

“Хто зямлю корміць, той і сам есць”, “Дварочак, што вяночак, ды гаспадар-гультай”. Міфалагічныя ўяўленні адбіліся ў народных выслоўях аб прыродных стыхях: вадзе, агню. Моц і небяспечнасць гэтых стыхій адлюстроўваецца па-рознаму, з паказам добра і зла, якія прыносяць яны людзям: “У самай ціхай вады свая быстрыня”, “Лісіца ад дажджу пад барану схавалася: не ўсякая, казала, капля пападзе”, “Дзень то добры, ды не пагодны”, “Вада камень прабівае”.

Успрымаў як боства ў далёкім мінулым народ і сонца. Міфалагема сонца шырока адлюстравалася ў песнях і казках. У прыказках і прымаўках найбольш ярка адбілася сувязь сонца і месяца з гаспадарчай дзейнасцю чалавека, у прыватнасці з яго аграрнымі клопатамі: “Маладзік рогі задраў на пагоду”, “Ад работы ўцякаць-добра не ведаць”, “Вочы-свет, а рукі-хлеб”, “Без працы не будзе шчасця”, “Гультай за работу, а мазоль за рукі”, “Гультай усе святкі знае”.

У прыказках надзвычай добра адлюстраваліся народныя земляробчы каляндар. Па іх сэнсу селянін арыентаваўся ў сваёй працы. Напрыклад, па прыкметах надвор’я ў пэўныя месяцы прадказвалася надвор’е ў іншыя поры года: “Студзень імглісты – мокры год, студзень халодны – позняя вясна і дажджлівае лета”; “Калі ў лютым трываюць сталыя марозы – лета гарачае”; “Люты халодны і сухі – жнівень гарачы”; “Які сакавік, такі красавік”; “Сухі мароз, моцны май – будзе жыта, як гай” і г.д.

Разгледжаная намі невялікая частка прыказак і прымавак з’яўляецца дастатковым сведчаннем таго, наколькі шырока адлюстраваліся ў іх аграрны вопыт селяніна і якую ролю яны адыгрывалі.

Працавіты беларускі народ ярка выказаў у сваіх парэміях адносіны да працы, якую ён славіць, а ганьбіць бяздзейнасць. Па стаўленні да працы ацэньваецца чалавек: “Май-валам сена дай, сам на печ уцякай”, “Не пабудавай сабе гумна-не раскідай людзям хлява”, “Ніколі гультай гаспадаром не быў”, “Гультай усе святкі знае”, “Рыхтуй летам сані, а зімой калёсы”, “Працы і святкі не саромейся”, “Праца і сіла горы звернуць”, “Хто гадуе, той і мае”, “Хто працуе, таму і шанцуе”, “Не той харош, хто тварам прыгож, а той харош, хто на справу гош”, “Дай, Божа, усё ўмець, да не ўсё рабіць”, “Якая справа, такая і слава” – гэтыя і шматлікія іншыя беларускія прыказкі і прымаўкі выразна адлюстроўваюць народны погляд на працу як крыніцу чалавечага жыцця і дабрабыту.

Вялікая тэматычная група прыказак і прымавак прысвечана матэрыяльнаму быту: сядзібе, жыллю, жывёлагадоўлі, харчаванню, адзенню і інш. Гаспадарліvasць селяніна ацэньвалася перш за ўсё па знешнім выглядзе падвор’я: “Паглянем, што ў вас робіцца ў двары – скажам, якія вы гаспадары”, “Не пытайся, які гаспадар, як вароты падаюць”. “У добрага гаспадара ўсё ёсць”, “Свой дварочак, як вяночак”, – сцвярджае народная мудрасць.

Ва ўсе часы для кожнага чалавека важнейшай каштоўнасцю было жыллё, і гэта не магло не адбіцца ў прыказках і прымаўках: “Свая хатка як родная матка”, “Чужая хата гаршэй ката”, “Не дай Бог у чужой хаце жыць,

у чужой хаце печы паліць", "У сваёй хаце і вуглы памагаюць". Але, як гаворыцца ў прыказцы: "Не слаўна хата вугламі, да пірагамі", "У рабочай хаце густа, а ў лянівай пуста", "Якая Агатка, такая і хатка", "У хату хоць дрэнна лезці, абы было што есці". І сапраўды, у любой хаце "Благая чэсць, калі нечага есць", "Хоць вазьмі ды зубы на паліцу палажы".

Для селяніна важней за ўсё быў хлеб. Аб гэтым сведчаць многія прыказкі і прымаўкі: "Не той багаты, хто мае срэбра і золата, а той багаты, хто мае хлеб"; "Найсмачнейшы хлеб ад сваёй працы"; "Калі ёсць хлеб ды вада – гэта не бяда"; "Без хлеба няма абед". Цікава суадносіцца хлеб з рознымі членамі сям'і: "Хлеб не зяць – паглядзяць ды з'ядзяць", "Хлеб не нявеста: як спячэцца, так і з'есца", "Хлеб не свякроў, з'ядзім да пакроў", "Хлеб не маці, не будзе касцей аб'ядаці". Па колькасці прыказкі і прымаўкі пра хлеб пераважаюць усе іншыя, прысвечаныя харчаванню. У іх адлюстравалася вялікая пашана людзей працы да хлеба як асновы харчавання.

Вялікую групу складаюць прыказкі і прымаўкі, прысвечаныя грамадскаму жыццю ў розныя гістарычныя перыяды. Свае патрыятычныя пачуцці народ выказаў трапнымі парэміямі: "У родным краю, як у раю", "Дарагая тая хатка, дзе радзіла мяне матка", "Не дай, доля, у прымах жыць і на чужыне загінуць", "Родная зямля – маці, чужая старонка – мачаха".

Як і ў творах іншых фальклорных жанраў, у прыказках і прымаўках адлюстраваліся сацыяльныя адносіны ў розныя эпохі: прыгону ("Паны балююць, а мужыкі гаруюць", "У пана горла – прорва: тысяча працуе, адзін прагарцуе", "Ці ад пана, ці ад цівуна, а ўсё баліць ад бізуна"); капіталізму ("Каза лазу дзярэ, казу дзярэ пастух, пастуха дзярэ пан, а пана дзярэ юрыст, а юрыста чартоў трыста", "Як з гангуркі руды не вымыеш, так з хазяіна праўды не вызнаеш").

Нямала існуе прыказак, у якіх ухваляецца калектывізм, сяброўства: "Моцны статак чарадою, а людзі грамадою", "Калі робіш укупе, не баліць у пупе", "Бярыся дружна – не будзе грузна", "Новых сяброў наживай, але і старых не забывай". Традыцыйныя народныя прыказкі актыўна выкарыстоўваліся ў савецкі час, жывуць яны і зараз. Прапагандысцкую і выхаваўчую ролі адыгралі прыказкі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Многія з іх мелі сатырычную накіраванасць: з'едліва выкрывалі злачынствы фашысцкіх людзей, бязлітасна ганьбілі здраднікаў. Разгледжаныя намі прыказкі і прымаўкі даюць уяўленне аб іх разнастайнасці, полісемантызме, поліфункцыянальнасці, мастацкай дасканаласці.

Спіс літаратуры

1. Рапановіч, Я.Н. Беларускія прыказкі, прымаўкі і загадкі. / Я.Н. Рапановіч. – Выд. 2-е, дап. і перапр. – Мінск: Вышэйш. школа, 1974г.
2. Васілевіч, Чэслаў Пяткевіч / Беларуская фалькларыстыка: Збіранне і даследаванне народнай творчасці ў 60-х гадах XIX – пачатку XXст. / Васілевіч, Чэслаў Пяткевіч. – Мінск: 1989. С. 316.
3. [<http://bbbh.ru/tag/прыказкі-і-прымаўкі/>]
4. [<attachment:/35/belarusian-folk.html#lnk8>]